

KİBİN ve KİBİK EDATLARININ YAPILARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Some Determinations About Structures of Kibin and Kibik Postpositions

Talat DİNAR*

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 103-118

Öz: Türkçenin zenginlikleri arasında değerlendirilen edatların pek çoğu takip edemediğimiz dönemlerde edatlık işlevini kazanmıştır. Bu sebeple yapıları hakkında yapabildiğimiz tespitler sınırlıdır. Ancak takip edebildiğimiz dönemlerde ortaya çıkan bazı edatların yapıları hakkında da araştırmacılar arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmada Kâşgarlı'nın Oğuzca kaydıyla verdiği ve gelişimini nispeten takip edebildiğimiz *kibi* edatının ortaya çıkışını, Türk dilinin konuşulduğu bütün sahalara yayılışını ve varyantlarını aktarmaya çalıştık. Ayrıca *kibi* edatının varyantları arasında yer alan ve araştırmacılar arasında yapıları hakkında bir fikir birliği bulunmayan *kibin* ve *kibik* oluşumları hakkında tespitlerde bulunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Edat, kibin, kibik.

Abstract: Many of the prepositions that are assessed among the richness of Turkish have gained preposition function in the period that we could not follow. Therefore, the conclusions we make about them are inconclusive. However, there may be divergence on the structure of the prepositions that emerged in the periods that we could follow. In this article, we tried to present kibi preposition's emergence that Mahmut of Kashgar reported to be used in Oghuz Turkish and as much as we can follow, its spreading to all areas that the Turkish language is spoken and its variants. In addition we tried to make conclusions about the formation of kibin and kibik on which there is no consensus among researchers and that are among the variations of kibi preposition.

Keywords: Postposition, kibin, kibik.

Giriş

Edatların tanımı ve kapsamı konusunda araştırmacıların üzerinde ortaklaştıkları temel noktalar; edatların tek başlarına anlamlarının olmaması ve cümle içerisinde diğer unsurlarla bağlantılı olarak kullanılmalarıdır (Hacıeminoğlu 1984: V; Ergin 2009: 348; Korkmaz 2007: 79). Cümle içerisinde anlam ve işlev kazanan edatlar diğer kelime veya kelime gruplarıyla, benzetmeden birlikteliğe, miktar ve dereceden sebebe kadar geniş bir yelpazede anlamsal ilişkiler kurar. Bu bağlamda edatlar Hacıeminoğlu tarafından dil için zenginlik alâmeti sayılır. Zira “dillerin asıl zenginliği kelime sayısının fazlalığından ziyade, ifade imkânlarının genişliği ile ölçülür. Edatlar da dile

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta/ TÜRKİYE. talatdinar@sdu.edu.tr. Gönderim Tarihi: 10.11.2014 / Kabul Tarihi: 12.07.2015

ifade gücü ve nüans kazandıran sözlerdir” (Hacıeminoğlu 1984: VII). İfade imkânlarına zenginlik katan sözler olarak değerlendirilen edatlar bakımından Türkçe bir hayli zengindir. “Hiçbir dünya dilinde bulunmayan çeşitli vazifede edatlara sahip olan Türkçe, bu zenginliğe asırlarca süren bir işlenişten sonra ulaşmıştır” (Hacıeminoğlu 1984: VIII). Uzun zaman dilimleri içerisinde edatlık işlevi kazanan bu sözlerin bir kısmının geçirdiği süreçleri takip etmemiz mümkün olamamaktadır. Bundan dolayı yapıları ve oluşumları hakkında yaptığımız tespitler bir hayli sınırlıdır. Ancak oluşumlarını takip edebildiğimiz edatlar konusunda da zaman zaman fikir ayrılıklarına düşölmektedir. Buna en güzel örneklerden biri *kibi* ‘gibi’ edatı ve onun bir varyantı olarak ortaya çıkan *kibin* ve nispeten *kibik* kullanımlarıdır.

Edat Olarak Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Göktürk yazıtlarında karşılaşmadığımız *kip* – *kibi* kullanımlarının ilk örneklerine Uygur ve Karahanlı metinlerinde rastlarız. Uygur sahasına ait taradığımız metinlerde üç örneğini tespit ettiğimiz *kep* ~ *kip* - *kibi* kullanımının henüz edatlık işlevi söz konusu değildir. Doğrudan isim görevinde kullanılan kelime, ‘şekil, model-örnek’ anlamlarıdır.

şast(i)r-ning yangı kipi ötrü yme söz-leser... “sāstra’nın usölü-şekli bu olduğu için, sonra yine büyük sāstra diye söyleniyorsa...” (Barutçu Özönder 1998: 33-70).

yıglayu sıgtayu yorırlar... yangıg kepig içgınıp... “... şekli-kalıbı dağılarak” (Kaya 1994: 334).

(later teachers must realise that you are) *yañ kib yalñuklarda üstünki kişi* “supreme among men who are models and examples” Hüen-Ts. 2110-II: (Clauson 1972: 686).

Tespit edilen örneklerin ortak özelliği Çince ‘yang: tarz, suret, usul, model’ (Barutçu Özönder 1998: 200) kelimesinin sinonimi olarak kullanılmış olmasıdır.

Kutadgu Bilig’de *kep* olarak karşımıza çıkan kelime 3 defa yalın hâlde (*kep*), 1 kez iyelik eki ile (*kepi*) ve bir kez de ayrılma hâli ile (*keptin*) kullanılmıştır. Kelime “kalıp, vücut, forma” (Arat 2006: 1173) anlamlarını taşımaktadır.

könülsüz kişiler kuruğ kep bolur

könül birle yalñuk kamuğ iş kıllur (Arat 2006: 475)

“Gönülsüz kişiler kuru bir kalıp olur; insan her işi gönül ile yapar” (Arat 2006: 475).

süzük can kepi bu kara yir tuğı

kara yir kepi ötrünür ay kılkı ağı (Arat 2006: 906)

“Bu duru canın kalıbı olan vücut bu kara toprak tıkcadır; ey gönlünde hazineler taşıyan kişi, kara toprak bunlarla dolar” (Arat 2006: 906).

Üç İtişsizler, Altun Yaruk, Hüen Tsang Biyografisi ve Kutadgu Bilig’de isim görevinde ve şekil, kalıp, model anlamlarında kullanılan *kep* ~ *kip* – *kibi*’nin edatlık işlevinden ve benzerlik anlamından ilk bahseden Kâşgarlı Mahmud’dur. Kâşgarlı, Diwanü Lugatı’t-Türk’te iki tane *kip* kelimesi izah eder. Bir tanesi Kutadgu Bilig’de de

kullanılan “kalıp” anlamında diğeri ise Oğuzca kaydı düşerek verdiği “benzer, ögür” anlamındadır (Atalay 2006b: 119). Benzer, ögür anlamı için verdiği örneklerdeki kullanımın anlam olarak Türkiye Türkçesindeki kullanımdan bir farkı yoktur.

bu er anıñ kipi denir ki bu adam onun gibidir, onun öğürüdür demektir (Atalay 2006b: 119).

Korum kibi idhişin kodı yuwar “Sahibini kaya yuvarlar gibi aşağıya yuvarlar” (Atalay 2006b: 61).

Oğrı yawuz ıtlaka

Kuşlar kibi uçtımız “Hırsız, kötü itlere kuşlar gibi uçtuk” (Atalay 2006a: 483).

Kâşgarlı'nın verdiği izahat ve özellikle Oğuzca kaydı dikkate değerdir. Edat işlevinin Kâşgarlı'nın döneminde söz konusu olması ancak Divanü Lugati't-Türk dışında Karahanlı sahasına ait diğer eserlerde bu işlevin eserlere hiç yansımamış olması, o dönemin yazı dili ile alakalı olsa gerektir. Ancak yazıldığı dönem ve tarih hakkında tartışmalar bulunan Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin, *kibi*'nin metateze uğramış şekli olan *bigi*'yi barındırması bir hayli önemlidir. Eğer bu eser tarih olarak gerçekten Karahanlı sahası içerisinde ise hem edatlık işlevinin hem de *bigi* şeklinin ilk görüldüğü eserlerden biri olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.¹

anıñ mişli şāhārlār içindāki bigi (Borovkov 2002: 79).

Harezmi sahasına ait Nehcü'l-Ferādis, Kıyasü'l-Enbiya, Mukaddimetü'l-Edeb, Mu'ünü'l-Mürīd'de de kullanımına rastlamadığımız *kip – kibi*'nin Altınordu sahasında kullanımı da bir hayli sınırlıdır. Kutb'un Hüsrev ü Şirin'inde bir kez kullanımına rastlanan *kibi*'nin, kullanım sahası çok daha geniş olan *teg* edatının yanında metinlerde kendine yer bulabilmesi önemlidir. Hüsrev ü Şirin'de kullanılan bu *kibi*'nin bir başka özelliği aynı mısra içinde *tig* kullanımının da olmasıdır. Yazar belki de tekdüzeliği önlemek ya da vezin kaygısıyla aynı mısra içinde iki kez *tig* kullanmaktan kaçınmıştır.

çatıp yâ tig kaşın ok kibi sözlep (Hacıeminoğlu 2000: 277).

Yine Altınordu sahasının önemli eserlerinden biri olan Muhabbetnâme'de *kibin* ve *bigin* kullanımlarının mevcut olduğu Clauson tarafından bildirilir (Clauson 1972: 686). 14. yüzyıla ait bu eserlerde birkaç örneğini gördüğümüz *kibi* edatının Kazan sahasında, 15. yüzyılda kaleme alınmış yarlık ve bitiklerde sayısının bir hayli arttığı görülür. Aynı metin içerisinde *kibi* ve *bigin* kullanımları yer almaktadır. Üstelik *bigin* üzerine çokluk eki getirilmiş kullanımı da Mengli Girey Han Bitik'inde (1475) görürüz.

ol umğanımız kibi boldı (Özyetgin 1996: 117).

niçe bizler biginlerge ināyeti tigmışdür (Özyetgin 1996: 118).

Karışık dilli eserler içerisinde değerlendirilen Ali'nin Kıssa-yı Yūsuf'unda *kibi* kullanımının yanında iki defa *bigin* kullanımı tercih edilmiştir.

ādem bigin yūsufıa sözleşür emdi (Cin 2011: 264).

kuş bigin tüşti şolok sā'at (Cin 2011: 193).

¹ Ercilasun, eseri Karahanlılar dönemine ait olduğu tahmin edilen dört nüsha içerisinde verir (Ercilasun 2006: 331). Eserin Türkçeye tercümesinin giriş bölümünde yer alan, çevirenin ön sözü bölümünde eser Harezmi Türkçesinin önemli kaynakları arasında değerlendirilir (Borovkov 2002: 5).

Kıpçak sahasına ait eserlerde Harezmi-Altınordu sahasında kaleme alınmış eserlere nazaran *kibi*'nin hem kullanım oranı hem de varyantları artmıştır. Kıpçak metinlerinden Bulgatü'l-Müşâk'ta *kebi* (Toparlı vd. 2007: 135), Kitâb Fi'l-Fıkh bi'l-Lisâni't-Türki'de *kibe* (Toparlı vd. 2007: 135), El-Kavanînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de ve Ed-Dürretü'l-Mudiye Fi'l-Lügati't-Türkiyye'de *kibik* (Toparlı vd. 1999: 33), (Toparlı 2003: 47), Codex Cumanicus ve Memlûk sahasına ait eserlerin tamamına yakınında da *kibi* kullanımına rastlanır (Grönbech 1992: 104; Toparlı vd. 2007: 147). Memlûk sahasının önemli eserlerinden biri olan Seyfi Sarayı'nın Gülistan Tercümesinde ise tam bir çeşitlilik söz konusudur. Eserde *tig*, *bigi*, *bigin*, *kibi* ve *kibin* kullanımları mevcuttur.

sanga aytkay anı bizing bigin-lerge aytmak revâ (Karamanlıoğlu 1989: 108).

kiçi-lik hâletinde anasına ol munuñ kibin kılsa bar (Karamanlıoğlu, 1989: 144).

Eserde diğer kullanımların çokluğuna nazaran *kibin*'in bir kez kullanılmış olması da dikkate değerdir. Yine Kıpçak sahasının en önemli eserlerinden biri olan Codex Cumanicus'ta hiçbir sahada ve metinde karşılaşmadığımız tek örneği bulunan *bigev* kullanımı mevcuttur.

ol yulduz neçik bir oğlan bigev edi “o yıldız bir oğlana benziyordu” (Grönbech 1992: 31).

Codex Cumanicus'taki diğer kullanımlar *kibi* şeklindedir.

sevgil senin karındaşın sening kibi (Grönbech 1992: 104).

bigev kullanımı için Kuun, *bigen* için yanlışlıkla kullanıldığı dip notunu düşer (Kuun 1880: 161, 8 numaralı dipnot). Başka hiçbir sahada ve eserde kullanımına rastlamadığımız bu örnek için Kuun'un tespiti akla yatkın gözükmektedir.

Kıpçak sahasında dikkati çeken bir başka husus Kâşgarlı Mahmud'un kalıp anlamını verdiği kip kullanımının da Kitâbü'l-İdrâk ve Et-Tuhfetü'z-Zekiyye'de *kep* olarak devam etmesidir (Toparlı vd., 2007: 139).

Çağatay sahası da Kâşgarlı'nın Oğuzca olarak verdiği “*kibi*: benzer, öğür” kullanımından etkilenir. Çağatay sahasının Klasik Öncesi Döneminde *teg* (*tig*, *dik* vb.) yanında *kibi*, *bigi* ve *bigin* sıklıkla kullanılır. Sibicâbi'nin Gülistan Tercümesinde hiç kullanılmayan *kibi* ile iki kez kullanılan *bigi*'ye (Berbercan 2011: 310) karşılık Ahmedî'nin Münazara'sında bir kez kullanılan *bigin* ve 11 kez kullanılan *kibi* şekli mevcuttur. Bunun yanında eserde *tig* ve *dik*, gibi anlamında kullanılan diğer kelimelerdir (Eraslan 1986: 173, 177, 185, 199). Lutfi Divan'ı ve Mevlâna Sekkâki Divan'ı farklı kullanımların bir arada bulunması hasebiyle bu dönem içerisinde öne çıkan eserlerdir. Her iki Divan'da da *kibi*, *bigi*, *bigin*, *tig*, *dik* kullanımları sıklıkla karşımıza çıkar (Karaağaç 1997: 340-729; Eraslan 1999: 391-617). Ahmedî'nin Münazara'sında ve yine bu dönemin önde gelen sanatkârları arasında yer alan Hârezmli Hâfız'ın Divan'ında da dikkat çekici kullanımlar mevcuttur. Aynı beyit içerisinde gerek vezin gerekse edebîlik kaygısıyla farklı “gibi” anlamlı kelime tercihleri bu dönem söz varlığının çeşitliliğini göstermesi bakımından önemli örneklerdir.

Uşbu közler kaşıda ten bigi bolmay peydā
Cān bigin cümle cihānning közidin pinhān bol (Toparlı 1998: 470).
Zerre-sān Hāfiẓ bigin ‘āşıkları izder revān
Qayı yanga mihr-i rahşān tek kim ol māhum barur (Toparlı 1998: 342).
Hilāl tek kaşı kim hūsn içinde tāk irür
Qaçan munung kibi ‘ālemde cüft tāk tüşer (Toparlı 1998: 313).
nālelerim ‘ūd bigin sūznāk
qaysı kılur min kibi āheng-i pāk (Eraslan 1986: 146).

Çağatay sahasının Klasik ve Klasik Sonrası Dönemlerinde de Klasik Dönem öncesi zenginlik devam eder. Bu dönem eserleri içerisinde yer alan Bābūr Mīrza'nın Mübeyyen Der Fıkh adlı eserinde bir örneğini tespit ettiğimiz *kibin* kullanımı Klasik Öncesi Dönem'den farklı bir kullanım tercihi olarak kayda geçmiştir. Eserin Ali Şir Nevayi Müzesi nüshası ve Berlin nüshasının karşılaştırmalı metninde Berlin nüshasında *kibin* kullanımının, Ali Şir Nevayi Müzesi nüshasında ise *bigin* kullanımının tercih edildiği görülür (Seyhan 2004: 59). Yine Çağatay sahasının son dönem eserleri arasında yer alan Şerhü'r-Risale Fi't-Tasavvuf'ta yer alan *kimi* ve *dey* (Özkan Nalbant 2011: 175, 215) kullanımları Klasik Öncesi dönemden farklılık arz eden kullanımlardır. Bu farklılıklar, müstensihlerin veya istinsah edildiği sahalarda dil özelliklerinin eserlere yansımaya güzel birer örnek teşkil etmektedir.

Gec ü tofrağ u kum u sürme bigin – kibin (Seyhan 2004: 59).
Gāflet ehl beng ile kılğan kibidür inbisāt (Kut 2003: 229).
Fānî-i maḥẓ olmayın sultān Ebül-Gāzî bigin (Kut 2003: 496).
'Ālemde yok sin dik şücā' (Kut 2003: 235).
Kim tiriglikdin nişān tik bir fiğānım bar imiş (Kut 2003: 210).
Bağrım qanıdın lāle tig bu gönca-ḥandāndur manga (Karasoy 1998: 75).
ḥākimiyyet-i hūdāni sāyesi kimi imiş pādşāh (Özkan Nalbant 2011: 61).
küll-i mertebe-i melekütde ferişte dey bolmak (Özkan Nalbant 2011: 52).

Sıfātu'l-Harameyn'de gibi anlamında bir kez kullanılan *teki* kullanımı da Çağatay sahasının farklı kullanımları arasında yerini alır.

Min teki bir 'āşık-ı şādık imes (Demir 2005: 77).

Kaşgarlı Mahmud'un Oğuzca kaydıyla verdiği *kibi*'nin, Oğuz yazı dilinin geliştiği Anadolu sahasındaki kullanımı da diğer sahalara benzer bir gelişme gösterir. Yünus Divanında *tek*, *gibi*, *bigi* (Tatçı:16-17-104) birlikte kullanılırken zaman içerisinde *tek* kullanımı azalacak ancak pek çok eserde hem *gibi* hem *bigi* kullanımı uzun süre devam edecektir. Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri (Mansuroğlu 1958), Ahmedî'nin İskendernāmesi (Akçay 1999), Marzubān-nāme Tercümesi (Korkmaz 1973), Dānişmend-nāme (Demir 2004), Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nāme Tercümesi (Doğan 2011), Ahmed-i Dā'î Divanı (Özmen 2001), Kısas-ı Enbiya (Yılmaz vd.: 2013), Miiftāhu'l-Ferec (Yıldız 1992) *gibi* ve *bigi*'nin birlikte kullanıldığı eserlerden bazılarıdır.

Kıyāmet çopıçağaz, bil ḥāqikāt,
gelebek bigi dağıla bu insān (Mansuroğlu 1956: 6).

Su gibi qanımı toprağa qarduñ

ne sanursen, ğaribüñ kanı kanı yokmı? (Mansuroğlu 1947: 11).

Geçürme fırsatı boynuñ egüp benefşe bigi

ki gül bigi geçer uş tız 'ömr devrânı (Mansuroğlu, 1947: 12).

Kadı Burhaneddin Divan'ında *kimin* Yūsuf-ı Meddâh'ın Varka ve Gülşah'ında, Enveri'nin Düstürnâme-i Enveri'sinde ve Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde *gibin* kullanımları Anadolu sahasında gelişen Oğuz yazı dilinde kayda geçmiş diğer örneklerdendir.

der-kemîn kimin zer-efşân sanasın (Ergin 1980: 340).

Gey erenler ğürz elinde çak çok

Uruşur yağmur gibin dökülür ok (Köktekin 2007: 175).

Didi bunun kılıcına kim tura

Ya bunun gibin cihanda kim göre (Aksoy, Dilçin 2009: 1693).

Çağdaş lehçelerde *gibi*'nin yansımaları ise şu şekildedir; Azericede *kimi*, Türkmencede *kimîn*, *kibi*, Yeni Uygur ve Özbekçede *kâbi*, Kırımçakça *kıbık*, Karaçay-Balkarcada *kıbık*, Kumukçada *yimik*, Başkurtçada *kîwîk*, Tatarcada *kîbîk*, *kîbi*, (Li 2004: 305) Karaycada *kıbık*, *kibi*, *gibi* (Alkaya 2002: 402).

Kâşgarlı'nın Oğuzca kaydıyla verdiği *kibi* kelimesi Oğuz sahasını aşarak Türk dilinin bütün kollarında çok kullanılan edatlardan biri hâline gelmiştir. Bu kullanım sırasında her lehçe kendi gelişimi doğrultusunda *kibi*'de değişiklikler yapmış ve farklı kullanımlar da lehçeler arasında zaman içerisinde yaygınlaşmıştır. *Kibi*'nin varyantları olarak tarihî metinlerde *kibi*, *bigi*, *bigin*, *kıbık*, *kimi*, *kimin* şekilleri ön plana çıkarken yaşayan lehçelerde de bu varyantların çeşitli ses değişimlerine uğramış şekilleri kullanılır hâle gelmiştir. Bu varyantlar arasında da *kibin*, *bigin* ve *kıbık* şekilleri sonlarında aslında bulunmayan /n/ ve /k/ seslerini barındırması bakımından diğerlerinden ayrılır.

Öncelikle Kâşgarlıda *kibi* olarak verilen bu kelimenin bu kadar çok varyantının ortaya çıkmasını bütün sahalarda kullanıma girmesi, yaygınlaşması ve kullanım sıklığıyla açıklamak gerekir. Farklı sahalarda kullanılan bir kelimedede bu kadar çok varyantın ortaya çıkması da gayet normaldir. Eldeki malzemelerin verdiği imkânlar dâhilinde şöyle bir tespit yapmak da herhâlde yanlış olmayacaktır. Gibi kelimesinin ortaya çıkışı Kâşgarlı'nın da belirttiği gibi başlangıçta *kibi* şeklindedir. Bu *kibi* şekli yazı dilinde kabul görmüş yaygın şekilken zaman içerisinde gerek vezin kaygısı gerekse şiirlerde tekdüzeliği gidermek gibi kaygılarla ağız özelliği olarak yaşayan *bigi*, *bigin*, *kimi*, *kimin* kullanımları da eserlere girmeye başlamıştır. Zaten bu kullanımların *kibi*'ye oranla sınırlı sayıda kalması da bunların o dönem konuşma dilinde var olduklarını zaman zaman gerek yazarlar gerekse müstensihler tarafından eserlere taşıdıklarını gösterir. Standart yazı dilinin dışına çıkılarak ağız özelliklerinin esere yansımaya en güzel örneklerden biri Kutadgu Bilig'deki ikili kullanımlardır. Kutadgu Bilig'deki ikili kullanımlar üzerinde kapsamlı bir inceleme yapan Erdal'ın bu konudaki tespiti dikkate değerdir. "Yusuf Has Hâcib aruz kalıplarına uymak için hiçbir yerde Türkçesini bozmamaktadır. Zamanı ve muhiti dilinin normal imkânları dâhilinde kelime köklerinin ve eklerin çeşitli şekilleri, gerek tarihî gelişmelerle gerek muhaverenin resmiliği derecesiyle ilgili olsun zaten mevcuttur; Yusuf ise bu şekillerin vezne ve kafiyelere uygun olanlarını seçmektedir" (Erdal 1985: 94). Yine bu hususta Osmanlı döneminde kaleme

alınan Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân adlı gramerde yapılan bir tespit de *kibi* (Anadolu sahasında gibi)'nin yazı dili unsuru olduğunu diğer kullanımların ağız özelliği olarak yaşadığını düşündürür. Gramerin yazarı Fevzi Efendi *gibi*'nin kullanımları hakkında bilgi verdikten sonra “Anaṭolıniñ ba‘z kıṭrunḁa ḁarf-i merḁımı bigi ve ba‘z etrâk kimi telaffuz ider” (Erdem 1998: 181) şeklinde bir bilgi paylaşır.

Edatın Yapısı ve Üzerine Düşünceler

Hakkında en kapsamlı bilgiye Dîvânu Lugâti't-Türk'te ulaştığımız *gibi* edatının Dîvân'da nasıl okunması gerektiği konusunda araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. Atalay kelimeyi *kîp* olarak okur (Atalay 2006b: 119). Divan'da geçen örneklerin bazılarını ise *kibi* olarak eserine alır.

bu er anıñ kipi denir ki bu adam onun gibidir, onun öğürüdür demektir (Atalay 2006b: 119).

Korum kibi idhişin kodı yuwar “Sahibini kaya yuvarlar gibi aşağıya yuvarlar” (Atalay 2006b: 61).

Ogrı yawuz itlaka

Kuşlar kibi uçtımız “Hırsız, kötü itlere kuşlar gibi uçtuk” (Atalay 2006a: 483).

Ercilasun ve Akkoyunlu kelimeyi *kîp* olarak okurlar (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 396). Ercilasun ve Akkoyunlu metinde geçen diğer örnekleri de *kipi* ~ *kîpi* olarak değerlendirirler.

bu er anıñ kîpi (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 396).

Korum kipi i.đişin ko.dı yuwa.r (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 376).

ogrı yawuz itlaka

kuşlar kipi uçtımız (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 211).

Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* adlı eserinde gibi kelimesini < *kēp köküne dayandırırken (Tekin 1995: 130), Li ise < *kēp şeklinde bir kök tasarlar (Li 2004: 302).

Kelimenin yapısı ile ilgili ilk görüş beyan edenlerden biri olan Deny: “gibi (kibi) kelimesi üçüncü kişi iyelik zamiri i'yi alan kibi biçiminde yapılmış bir kelimedir.” (Deny 2012: 540) tespitinde bulunur. Deny'in görüşleri Clauson'un yaptığı açıklama ile biraz daha netleşir: “Aslında ‘kalıp, şekil’ anlamlarında somut anlama sahip bir kelime iken Oğuzlarda erken bir dönemde mecazi bir anlam kazanarak ‘benzerlik, benzeyiş’ anlamını da kazanmıştır. İyelik eki –i ile *kibi*, edat olarak kullanılmaya başlamıştır” (Clauson 1972: 686). Deny ve Clauson'un verdiği bu bilgilerle örtüşen bir tarzda *kibi*'deki i'nin 3. teklik şahıs iyelik eki olduğu hususunda pek çok araştırmacı görüş beyan etmiştir (Hacıeminoğlu 1984: 55; Li 2004: 302; Ergin 2009: 371; Korkmaz 2009: 1056). Ancak Gabain, *Codex Cumanicus'un Dili* adlı makalesinde bu görüşe katılmaz Gabain'e göre “gibi, Etü. kip: örnekten, belirsiz hâl veya ilgi hâli ile” (Gabain, 1988: 91) oluşmuştur. Bizce de kelime gerek Kâşgarlı'nın verdiği *bu er anıñ kipi* örneğinden gerekse Uygur metinlerinde yang kelimesinin sinonimi olarak (*yangı kipi* (Barutçu Özönder 1998: s. 33), *yangıg kepig* (Kaya 1994: 334), *yañ kib* (Clauson 1972: 686)) hem tekil, hem 3. tekil şahıs iyelik ekli hem de belirtme hâlli kullanımla-

rındaki ortaklıktan dolayı *kip* ~ *kîp* kelimesinin iyelik teklik 3. şahısla genişlemiş ve kalıplaşmış hâli olmalıdır.

Araştırmacıların üzerinde asıl anlaşamadıkları ve tartışma konusu olan konu *kibi*'nin bir varyantı olarak ortaya çıkan *kibin* ve nispeten *kibik* kullanımlarıdır. Konuyla ilgili araştırmacıların görüşleri şu şekildedir; Hacıeminoğlu *kibi*'nin ünsüz yer değiştirmesi neticesinde oluşmuş şekli olan *bigi* ve *bigin* için yaptığı açıklamada “buradaki –n ilen, birle-n, bile-n örneklerinde de görüldüğü üzere fonksiyonu tam olarak tespit edilemeyen bir türeme ses olduğu gibi, manayı daha da kuvvetlendiren vasıta hâli eki de olabilir” (Hacıeminoğlu 1984:17) görüşündedir. Hacıeminoğlu *degin* edatının açıklamasında yine “kibi/kibin, bigi/bigin, kimi/kimin, ki/kin, tüben/töbün, ile/ilen örneklerindeki –n sesinin isim gövdelerine bağlandığı dolayısıyla zarf-fiil eki olamayacağı sadece bazı edatların sonunda görülen bu –n'nin ancak bir vasıta hâli eki olabileceği” (Hacıeminoğlu 1984:31-32) görüşünü tekrar eder. Dolayısıyla *kibin*, *kimin* kullanımları da bu grupta değerlendirilmiş olur.

Muharrem Ergin de *kibin* sonundaki /n/ için vasıta eki görüşündedir: “gibi, kip kalıp kelimesinin kip-i iyelik şeklinden çıkmıştır. Azeri sahasında kibi ve kimi şekillerinde görülür. Eski Anadolu Türkçesinde instrumentalli gibin şekline de rastlanır” (Ergin 2009: 371).

Vasıta eki dışında görüş bildirenlerden Tietze “belki gibim'in varyantı” (Tietze 2009: 153) kanaatindedir. *Gibim*'den değişmiş bir şekil olabileceğini düşünen Tietze gibim için aferim maddesine göndermede bulunmuş *aferim* maddesinde ise “halk dilinde edat ve zarflarda /n/'yi /m/'ye çevirme ve sondaki bir ünlü ise /m/ ilave etme temayülü” (Tietze 2002: 12) açıklamasını yapmıştır. *Gibim*'in bir varyantı olarak düşünülen gibin konusunda /n/ mi yoksa /m/ mi aslı hususunda bir karışıklık söz konusudur.

Kibin ile birlikte gerek tarihî ve çağdaş lehçelerde gerekse Anadolu Ağızlarında kullanılan, *birlen*, *bilen*, *ilen*, *tegin*, *tiyin*, *sayın*, *takın*, *kalan*, *kadan*, *erkin* edatlarını da bir değerlendirmeye tabi tutan Karahan edatların sonunda görülen –n morfeminin pekiştirici olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Karahan “kökeni ne olursa olsun, geçirdiği merhalelerin bu noktasında eklendiği kelime veya ekte genellikle belirgin bir işlev farkı ortaya çıkarmayışı, –n'nin bir pekiştirici morfem olduğunu veya artık pekiştirici bir morfem hâline geldiğini göstermektedir” (Karahan 2012: 233) cümlesi ile –n'nin işlevsel olarak bir farklılık ortaya çıkarmadığını da belirtir. –n'nin pekiştirme işlevi ile kullanılmış olabileceği ve *kibin* sonundaki n'nin de bu doğrultuda değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir diğer araştırmacı Üstüner'dir. Üstüner *gibin*, *neyin*, *gayrikin*, *acıkın*, *artıkın*, *len*, *ilen* vs. edatlarının sonlarında görülen –n seslerinin ortaklığına vurgu yapar. –n sesinin kökeni ile ilgili olarak da “ihtiyatlı davranmak şartıyla, diğer pekiştirme eklerini de göz önüne alarak, eki Eski Türkçedeki +en çokluk ekine dayandırmak yanlış olmaz. Çünkü çokluk eklerinin çokluk görevi dışında pekiştirme görevi de yaptığı ... anlaşılmaktadır” (Üstüner 2003: 96) değerlendirmesinde bulunur.

Kibin ve *kibik* sonunda görülen +n ve +k sesleri, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğünde* ise türeme ses olarak gösterilir (Gülensoy 2007: 371).

Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzca kaydıyla verdiği *gibi* edatının varyantı olan *gibin* ile ilgili ön plana çıkan görüş vasıta hâli ile genişlemiş olduğu şeklindedir. Ancak bu hususta Zeynep Korkmaz'ın Grönbech'in bazı edatlarla ilgili tespitine yaptığı itiraz önemlidir:

“K. Grönbech *tağın, dağın, birlen; tigin, degin, deyin; taban: erten* gibi kelimeleri, bunların *sayı, saya; takı, tagı; taba, erte* şekillerinin de bulunduğunu dikkate alarak, isimleşme evresinden geçtikten sonra, yeniden +^on vasıta hâli eki almış şekiller olarak kabul etmektedir. Bizce bu izah edatların ve +^on vasıta hâli ekinin taşıdığı bazı özellikler ile bağdaşacak durumda değildir. Vasıta hâli +^on, zarf-fiiller sonuna eklenemediği gibi, bunlar bu eki isimleştikten sonra almış olsalar bile, kendileri birer son çekim edatı zarf ve bağ durumunda olduklarından, +^on ekinin bunlardan sonra eklenebilmesi için de özel sebepler lâzımdır. Oysa ki, bu şekillerin cümle içindeki münasebetlerinde vasıta hâli ekini gerektirecek bir durum mevcut değildir” (Korkmaz 2000: 70).

Biz de bu noktada *kibin* oluşumunda sonda vasıta kalıplaşması olmadığı kanaatindeyiz. *Kibin* için de cümle içerisindeki münasebetlerinde vasıta hâlini gerektirecek bir durum mevcut değildir. Çünkü vasıta eki “bir ismi, vasıta ve beraberlik, münasebeti ile hemen hemen daima bir fiile bağladığından, cümle içinde eklendiği isim ile birlikte fiilin oluşundaki türlü şartları zamanı ve tarzı gösteren birer zarf görevi yüklenmiştir” (Korkmaz 2000: 18). Dolayısıyla *kibi* üzerine gelecek vasıta ekinin onu zarf görevinde kullanılan bir kelime hâline dönüştürmesi söz konusu değildir. Çünkü *kibi*, birlikte kullanıldığı kelime ile birlikte vasıta eki almadan da cümlede zarf görevini üstlenebilir. Ayrıca Göktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde yaygın olan +^on vasıta ekinin gene Karahanlı döneminde kullanım sahası genişlemeye başlayan *kibi* edatına herhangi bir vazifesi olmaksızın gelmesi ve işlev olarak hiçbir iz bırakmadan çok hızlı bir şekilde kalıplaşıp kaynaşması da dilin gelişim aşamalarındaki kullanım sıklığı, aşınma, işlevini kaybetme, kalıplaşma özellikleri göz önüne alınınca çok mümkün görünmemektedir.

kiçi-lik hâletinde anasına ol munuñ kibin kılsa bar (Karamanlıoğlu 1989: 144).

Gey erenler gürz elinde çaç çok

Uruşur yağmur gibin dökülür oğ (Köktekin 2007: 175).

Vasıta ekinin diğer bir özelliği “kendi fonksiyonunu muhafaza etmiş yani kusus hâlinde kalmışsa –n den sonra başka bir ekin gelmemesidir” (Çağatay 2008: 211). Fonksiyonunu kaybettikten, üzerine geldiği kelimeyle kalıplaştıktan sonra da üzerine ek almada çok tutucu olan vasıta ekinin nadiren genişlemiş şekilleri olarak verilen örnekler Kazak ve Kırgızcadaki Eski Uygurca akuru+n kelimesinin aldığı “akırınıgine ‘pek ağır, pek ağır şekilde’, Kırg. akırındık ‘ağırlık, yavaş davranma’, akırındatū ‘yavaşlatma, ağır yürüme’” (Korkmaz 2000: 30) şekillerdir. Dolayısıyla çok nadiren üzerine ek alabilen vasıta ekinin, *gibi*'nin metateze uğramış şekli olan *bigin* örneklerinde düzenli bir şekilde çekim eklerini alması sondaki +n'nin vasıta eki olması ihtimalini bir hayli zayıflatır.

niçe bizler biginlerge 'ināyeti tigmişdür (Özyetgin 1996: 118).

anıñ bigin-ler dağı bar kim (Karamanlıoğlu 1989: 157).

sanga aytkaş anı bizing bigin-lerge aytmaş revâ (Karamanlıoğlu 1989: 108).

Köñülüm ağzı vü zülfi bigindür teng ü hem tārık (Toparlı 1998: 500).

Gelişimini takip edebildiğimiz *gibi* edatı üzerine vasıta ekinin gelmesi için herhangi bir sebep olmaması ve vasıta ekinin üzerine çekim eklerini alması hususunda tutucu davranması sebebiyle *gibin*, *kimin*, *bigin* şekillerindeki +n'nin vasıta eki olmayacağı itirazımızdan sonra bu +n'nin türeme bir ses olmayacağını da belirtelim. Kelime sonunda çok düzenli bir şekilde üzerine herhangi bir ek almadan da ortaya çıkması bu +n sesinin türeme bir ses olma ihtimalini zayıflatır. Tietze'nin bahsettiği *gibim*'in varyantı olabilir fikri bizce eksiktir. Bizce Anadolu ağızlarında -sınırlı da olsa yazı dilinde de- yaşamaya devam eden *gibim* ve *gibin* birbirlerinin varyantı değildir². Aslında ikisi de birer müstakil şekildir. Hatta bunlara *gibisi* ve *gibileri* şekillerini de eklemek gerekir.

Yoksa ona ulaşmakta çok zorlanırsız gibime geliyor (Aksan 2012: SA16B2A-0738).
sōra civata da yaPdılā gibime geliü (Mutlu 2008: 539).

Yunus gibin insan, mert ve haysiyetli babam... (Aksan 2012: HA16B2A-0792).

şindiki gibin belediye yoğdu (Günay 2008: 259).

dālar pamuğ gibin atılınca (Yıldırım 2007: 177).

Kene var ama evelki kibin yok (Çolakoğlu 2003: 149).

Çocuk seslerinin verdiği huzuru dinlemek gibisi yok. (Aksan 2012: TD36E1B-2844).

yatağ bēz, demiş. ölmedi gibisine. adam gelmiş (Demir, Aydoğdu 2009: 386).

Seni ve senin gibileri koparıp vazolara tıķıřtıran insanlar (Aksan 2012: VA-16B3A-1088).

şimdi bunun gibilerine bundan derler ki (Demir, Aydoğdu 2009: 441).

Yukarıda verdiğimiz örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Bu örnekler açıkça göstermektedir ki yarı donmuş kelimeler (Hacıeminoğlu 1984: VIII) sınıfında yer alan *gibi*, iyelik eklerini çok düzenli bir şekilde alabilmektedir. Hatta oluşumunda 3. teklik şahıs iyelik eki olmasına rağmen zaman içerisinde tekrar 3. teklik şahıs iyelik eki olarak *gibisi* (kip++si) kullanımları ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bizce *gibin*, *kimin*, *bigin* şekilleri sonunda yer alan +n, bir vasıta kalıntısı değil, 3. teklik şahıs iyelik eki üzerine hāl eki geldiğinde ortaya çıkan +n'dir. Araştırmacılar tarafından zamir n'si, pronominal n vb. adlarla adlandırılan bu yapı ile ilgili tartıřmalardan³ ziyade biz bu +n'nin yaygın olarak 3. teklik şahıs iyelik eki üzerine ek gelmesi hālinde ortaya çıkmasına rağmen *gibin*, *bigin*, *kimin* örneklerinde üzerine herhangi bir ek almadan da ortaya çıkması hususu üzerinde durmaya çalışacağız.

Zamir n'si veya 3. teklik şahıs iyelik ekinin bir parçası olarak değerlendirilen bu +n sesi, 3. teklik şahıs iyelik eki üzerine herhangi bir hāl eki geldiği zaman ortaya çıkmaktadır. Ancak *gibi*'nin oluşumunda yer alan 3. teklik şahıs ekinden sonra hāl eki gelmeden ortaya çıkmasına paralel örnekler gerek tarihî metinlerde gerekse Anadolu ağızlarında mevcuttur. Bu konuyla ilgili Gülsevin'in tarihî metinlerde tespit ettiği ve belirtme eki olmadığı ařıkār olan örneklerden birkaçı:

2 Erzurum İli Ağızlarında konuyla ilgili önemli bir tespit yer alır: "bōlgemiz ağızlarında özellikle edat ve zarf olarak kullanılan isim cinsinden kelimelerin sonlarında görölen bu yaygın (m/n) türemesinin iyelik ekleri teklik 1. ve 2. şahıslarla iliğişi olduğunu sanıyoruz; bu bakımdan aşağıdaki ilk örnek dikkati çekicidir: ben bilem; sen bilen (ben bile; sen bile); halbuysam (hal- buysa), megersem, kibin/kimin" (Gemalmaz 1995: 204).

3 Konu ile ilgili bk. Choi 1991: 191-196; Tekin 2003: 131- 138; Alyılmaz 1999: 403-415.

'aliyi resulun pehlivan+ın kaldı /Behc. 2:42-B, 10/(XIII. yy) (Gülsevin 1990: 189).
'arşı du'ân yer+ın kaldı. kürsuyu rahmetün yer+ın kaldı /Behc. 2:42-B, 6-7-8/
(XIII. yy) (Gülsevin 1990: 189).

bana sensüz cihân mülk+ın gerekmez
*cihân nolur ki can ilkin gerekmez /Yuz. Şems. 46,2/ (XIV. yy) (Gülsevin 1990:
189).*

*ramazan ayı oruç+ın dükeli kavma farz oldu /Mif.Cen.71b.6/(XV. yy) (Gülsevin
1990: 189).*

Anadolu Ağızlarında 3. teklik kişi iyelik eki üzerine herhangi bir ek gelmeden ortaya çıkmasına örnekler:

emine ninemiñ adın emine gâri (Özkan 2001: 467)

evlâdın acısın anayı yaħar (Günşen 2000: 290)

Zaten köy hep birbiri dudısın o ona akraba o ona akraba (Akyol 2006: 271)

Pazar gün gâlin biner, bazartesin doğak ondan sona (Akyol 2006: 282)

Yine konu ile bağlantılı olarak görülen geçmiş zaman, hikaye birleşik zaman ve şart kipi 3. tekil şahıslar sonunda ortaya çıkan –n sesini de zikretmemiz gerekir.

meselâ şöle dağıldın ya onu iki yandan şöle şēderiz, toplarız (Dinar 2006: 273).

benim bi ğarı yörügüdüñ, o öldün burāyı aldım (Zeybek 2007: 255).

unnā beni bakmazsan ben de unnara herşey dēcen (Derin 1995: 148).

Okuyolā gini yavrum sağ olsunlā Alla ömür verisen (Akyol 2006: 366).

Bilindiği üzere görülen geçmiş zaman ekinin fiilden isim yapan –(U)t ekiyle iyelik eklerinin birleşmesinden ortaya çıktığı (Ercilasun 2007: 130) genel kabul görmektedir. Şart kipinin de Karahanlı dönemi sonlarından itibaren iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girdiği bilinmektedir. Bu doğrultuda görülen geçmiş zaman, hikaye birleşik zaman ve şart kipi 3. tekil şahıslar sonunda ortaya çıkan ve Anadolu Ağızlarında çok yaygın olarak kullanılan –dı(n) ve –sA(n) ekleri sonundaki –n sesleri de yine 3. tekil şahıs iyelik eki sonunda görülen +n ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (Ay 2009: 81-82; Pekacar, Erdem Uçar 2011: 230; Dinar 2015: 168).

Sonuç olarak 3. teklik şahıs iyelik ekinin söz konusu olduğu yerlerde (3. teklik şahıs iyelik ekinin isimlerle kullanımında, görülen geçmiş zaman, hikâye birleşik zaman ve şart kipi 3. teklik şahıs çekimlerinde) ortaya çıkan /n/ sesinin iyelik eki ile bağlantılı olduğu açıktır. Bundan dolayı Eski Türkçedeki +en çokluk ekinin bir kalıntısı olarak pekiştirme işlevli kalıplaşmış kullanımlar içerisinde *neyin, gayrikin, acıkın, artukın, len, ilen* (Üstüner 2003: 96) ve *birlen, bilen, tegin, tiyin, sayın, takın, kalan, kadan, erkin* (Karahan 2012: 233) edatları ile birlikte değerlendirilen *kibin, bigin, kimin* kullanımlarının en azından yapısındaki 3. teklik şahıs iyelik eki ve ardından ortaya çıkan /n/ sesi ile farklılık arz ettiği kesindir. Makalenin kapsamı *kibin* ve *kibik* edatlarının yapıları ile sınırlı olduğu için yukarıda saydığımız edatların sonlarında görülen /n/ seslerinin pekiştirme işlevli bir ek mi (Karahan 2012: 233), vasıta eki kalıntısı mı (Hacieminoğlu 1984:31-32; Öner 1999: 16) veya zarf-fiil eki mi (Gabain 2007: 96; Korkmaz 2000:68) olduğu tartışmalarına girmemeyi tercih ediyoruz. Ancak bütün bu

edatları müstakil olarak ele alan çalışmalardan sonra çıkarımlar yapılarak sınıflamalar veya genellemeler yapılmasının daha doğru olacağı kanaatinde olduğumuzu da bildirmek istiyoruz.

Han-Woo Choi tarafından *i(n) kiři zamiri ve iyelik zamiri olarak iki ayrı unsur şeklinde dūřınulen (Choi 1991: 191-196), Talat Tekin tarafından ise ‘‘Ana Türkçede isimleri bağımsız olarak izleyerek iyelik ifade eden 3. kiři zamiri *in’’ (Tekin 2003: 135) şeklinde tek bir unsur olarak tasarlanan ve ‘‘yalın hlde, başka bir deyişle söz sonu durumunda yiten bu /n/ fonemi’’ (Tekin 2003: 135) gerek tarih metinlerde gerekse Anadolu ağızlarında tespit edilen örneklerde açıkça görülmektedir ki 3. teklik şahıs iyelik eki üzerine herhangi bir hl eki gelmeden, söz sonu durumunda da ortaya çıkabilmektedir. Bizce *gibin*, *bigin*, *kimin* kullanımlarındaki /n/ de yalın hlde dūřmemiř ve halkın hafızasında yaşatılmış bir örnek olmalıdır. Bu kullanım ağızlarda yaşatılmış ve zamanla gibi ile birlikte kullanılır hle gelmiştir. Yazı dilinde devam eden *gibi*, *bigi*, *kimi* rneklerinde üzerine ek getirildiğinde /n/ sesinin ortaya çıkmaması ise yapıdaki 3. teklik şahıs iyelik ekinin unutulup işlevini tamamen kaybetmesi ile alakalı olmalıdır. *Gibisi* kullanımları da sanki bu dūřuncemizi destekler niteliktedir.

kibik kullanımı için ise tremeden ziyade Hacıeminoğlu (Hacıeminoğlu 1984:31-32), Clauson (Clauson 1972: 686) ve Korkmaz (Korkmaz 2005: 109) tarafından da ifade edilen ok/k kuvvetlendirme edatı kalıplaşması fikri daha ağır basmaktadır. Eski Türkçede sıklıkla karşımıza çıkan bu kuvvetlendirme edatının her türlü unsur ardından gelebildiği bilinmektedir. Yine *gibi* edatı yaygınlaşmadan önce kullanılan *tek* edatının ardından gelen ok/k örnekleri edatlar ve *gibi* anlamlı bir edat ardından da bu yapının gelip kalıplaşabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

yalnk-lar-niň teg ođ ol tip s(e)n (Müller, Gabain 1946: 28).

tişi-ler ayası tağı yüzi-din

nđin bilg ‘avret tkel zi-din

eren erdin rtmiş tig k hem tişi

tişi-lerdin rtg hem öz kıızı-dın (Karamanlioğlu 2006: 12).

munuň yni yönsüz tigk bařsa sen

bu yön anda alur irip aşsa sen

namz rze ř ‘at bu zühd rahtınga

muşabbet-ning otı akıp yaşsa sen (Karamanlioğlu 2006: 49).

Sonuç

Kşgarlı Mahmud’un Oğuzca kaydıyla verdiği *kibi* edatı Oğuz sahasını aşarak bütün Türk illerinde kullanılır hle gelmiştir. *Kibi* yanında *kibin*, *kimin*, *bigin* varyantları halk arasında kullanılan ve zaman zaman eserlere girebilen şekillerdir. Özellikle vezin kaygısı, tekrardan kaçınma gibi edebi anlayışlarla halk arasında mevcut olan bu kullanımlar zaman zaman yazarlar veya müstensihler tarafından eserlere taşınmıştır. Böylece tıpkı Kutadgu Bilig’de kullanılan ikili şekiller tarzında *kibi*’nin ikili hatta l şekilleri eserlere yansımıştır.

Kibi’nin varyantları olan *kibin*, *bigin* ve *kimin* şekillerinde sonda ortaya çıkan /n/ sesinin türeme bir ses, vasıta eki kalıplaşması veya pekiştirici bir unsur olamayacağı

kanaatindeyiz. *Kibi* üzerine vasıta eki gelmesini gerektirecek hiçbir durum söz konusu olmadığı gibi, takip edilebilen dönemlerde kullanıma giren *kibi*'ye vasıta ekinin gelip fonksiyonunu hiç yansıtmadan kaybolmasını beklemek de çok doğru olmasa gerektir. Ayrıca vasıta ekinin, fonksiyonunu koruduğu durumlarda, eklendiği isimlerde son unsur olması -birkaç istisna hariç- üzerine yeniden ek almaması, fonksiyonunu kaybedip kalıplaşma durumunda da genellikle bu durumu devam ettirmesi dikkat çekici bir özelliktir. Buna karşılık *kibin*'in ünsüz yer değiştirmesi sonucu ortaya çıkmış şekli olan *bigin*'in düzenli olarak çekim eklerini alabilmesi vasıta eki kalıplaşması düşüncesiyle bir tezat oluşturmaktadır. Diğer taraftan 3. teklik şahıs iyelik ekinin -kalıplaşmış veya işlevsel olarak kullanımının- söz konusu olduğu yerlerde (3. teklik şahıs iyelik ekinin isimlerle kullanımında, kibi, bigi edatlarında kalıplaşmış olarak kullanımında, görülen geçmiş zaman, hikâye birleşik zaman ve şart kipi 3. teklik şahıs çekimlerinde) ortaklaşan bir /n/ sesinin ortaya çıkması 3. teklik şahıs iyelik eki sonunda görülen /n/'nin sadece pekiştirme amaçlı olarak ortaya çıkmış ve kullanılmış olabileceği ihtimalini zayıflatır. Bugün için belki işlevi kalmamış bu /n/ sesinin pekiştirme işlevli olarak değerlendirilmesi kabul edilebilir bir görüştür. Ancak ortaya çıkışının ve kullanım sıklığının pekiştirme amaçlı olarak açıklanması zordur. Bizce *kibin*, *bigin* ve *kimin* şekillerinin sonundaki /n/ ünsüzü *kibi*'nin oluşumunda yer alan (kip+i) 3. teklik şahıs iyelik ekinin üzerine hâl eki gelmesi durumunda ortaya çıkan ve zamir n'si pronominal n vb. adlarla adlandırılan n'dir. Ancak *kibin*, *bigin* ve *kimin* kullanımlarında üzerine herhangi bir ek almadan da ortaya çıkmıştır. Üzerine herhangi bir ek almadan ortaya çıkan bu örneği destekler kullanımlar gerek tarihî metinlerde gerekse Anadolu Ağızlarında mevcuttur.

'*aliyi resulun pehlivan+ın kıldı* /Behc. 2:42-B, 10/(XIII. yy) (Gülsevin 1990: 189).
emine ninemiñ adın emine gâri (Özkan 2001: 467).

benim bi garı yürügüdüñ, o öldün burâyı aldım (Zeybek 2007: 255).

kibik kullanımı ise Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan ok/ök kuvvetlendirme edatının *kibi* ile kalıplaşması neticesinde ortaya çıkmış olmalıdır. *Kibi* edatı yaygınlaşmadan önce kullanılan *tek* edatının ardından gelen ok/ök örnekleri edatlar ve gibi anlamlı bir edat ardından da bu yapıların gelip kalıplaşabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

yalñuk-lar-niñ teg ok ol tip s(e)n (Müller, Gabain 1946: 28).

Kaynakça

- AKÇAY, Hasan (1999). *Ahmedi'nin İskender-nâmesi –Transkripsiyonlu Metin-* Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- AKSAN, Yeşim, et al. (2012). *Construction of the Turkish National Corpus (TNC)*. In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- AKSOY, Ömer Asım, DİLÇİN Dehri (2009). *Tarama Sözlüğü*, C. 3, Ankara: TDK Yay.
- AKYOL, Senem (2006). *Manisa Merkez Kuzeybatı Köylerinin Ağız Özellikleri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- ALKAYA, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

- ALYILMAZ, Cengiz (1999). “Zamir N’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir Mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yay., s. 403-415.
- ARAT, Reşid Rahmeti (2006). *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- ATALAY, Besim (2006a). *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. 1, Ankara: TDK Yay
- ATALAY, Besim (2006b). *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. 3, Ankara: TDK Yay.
- AY, Özgür (2009). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Görülen Eskicil (Arkaik) Unsurlar Üzerine”, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, Ankara: TDK Yay, s. 75-99.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (1998). *Üç İtigsizler*, Ankara: TDK Yay.
- BERBERCAN, Mehmet Turgut (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- BOROVKOV, A. K. (2002). *Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)* (çev.: H. İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), Ankara: TDK Yay.
- CİN, Ali (2011). *Ali’nin Kıssa-yı Yüsuf’u*, Ankara: TDK Yay.
- CHOI, Han Woo (1991). “Ana Altayca İyelik Zamiri *n”, *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, s. 191-196.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Of Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- ÇAĞATAY, Saadet (2008). “Uygurca ve Eski Osmanlıca’da Instrumental -°n”, *Prof. Dr. Saadet Çağatay’ın Yayınlanmış Tüm Makaleleri*, C.1, (Haz. Aysu Ata), Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı, İstanbul.
- ÇOLAKOĞLU, Bülent Kahraman (2003). *Trabzon Ağzı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- DEMİR, Necati (2004). *Dânişmend-nâme*, Ankara: Akçağ Yay.
- DEMİR, Necati (2005). *Sıfâtü ’l-Harameyn*, Ankara: Akçağ Yay.
- DEMİR Necati, AYDOĞDU Özkan (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Giresun Valiliği Yay.
- DENY, Jean (2012). *Türk Dil Bilgisi* (Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Ahmet Benzer), İstanbul: Kabalcı Yay.
- DERİN, İsmail (1995). *Acıpayam ve Çameli İlçeleri Ağzı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DİNAR, Talat (2006). *Başmakçı ve Dazkırı Ağzı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- DİNAR, Talat (2015). “Anadolu Ağızlarında, Görülen Geçmiş Zaman ve Dilek-Şart Kipi 3. Teklik Şahıs Çekimlerinde Görülen /N/ Sesi ve Kullanıldığı Bölgeler”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 53, Erzurum, s. 155-199.
- DOĞAN, Enfel (2011). Şeyhoğlu Sadrüddin’in *Kabus-nâme Tercümesi*, İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- ERASLAN, Kemal (1986). *Ahmedi, Münazara (Telli Sazlar Atışması)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/download/1023018020/1023017255> ET: 15.10.2014
- ERASLAN, Kemal (1999). *Mevlâna Sekkâki Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2006). *Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2007). “L, N, R’den Sonra Niçin T?”, *Makaleler* (Yay. hzl. Ekrem Arıkoğlu), Ankara: Akçağ Yay. s. 129-133.
- ERCİLASUN Ahmet B., AKKOYUNLU Ziyat (2014). *Divânu Lugâti ’l-Türk*, Ankara: TDK Yay.
- ERDAL, Marcel (1985). “Kutadgu Biligde Değişken Ekler ve Kelimeler”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler Türk Dili*, C. 1, İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fak. Yay. s. 89-94.

- ERDEM, İlhan (1998). *Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- GABAIN, Annemarie Von (1988). "Codex Cumanicus'un Dili," *Tarihi Türk Şiveleri* (Haz. Mehmet Akalın), Ankara: TKAE Yay.
- GABAIN, Annemarie Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (çev Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995). *Erzurum İli Ağızları*, C.1, Ankara: TDK Yay.
- GRÖNBECH, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü* (Çev. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- GÜLSEVİN, Gürer (1990). "Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı", *Türk Dili*, C: 1990/II, S: 466, s. 187-190.
- GÜNAY, Esra Gülin. (2008). *Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- GÜNŞEN, Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: TDK Yay.: 745
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1984). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: MEB Yay.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997). *Lutfi Divanı*, TDK Yay., Ankara: TDK Yay.
- KARAHAN, Leyla (2012). "Türkçede Bazı Ek ve Edatlarda "-n" Morfemi İle Ortaya Çıkan Varyantlaşma", *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*, Ankara: TKAE Yay., s. 219-236.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989). *Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK Yay.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (2006). *Mu'inü'l-Mürid*, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- KARASOY, Yakup (1998). *Şiban Han Dîvânı*, Ankara: TDK Yay.
- KAYA, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara: TDK Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (1973). *Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2000). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: TDK Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2005). "Türkçede ok/ök Pekiştirme Edatı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. 1*, Ankara: TDK Yay. s. 98-109.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- KÖKTEKİN, Kâzım (2007). *Yusuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*, Ankara: TDK Yay.
- KUT, Günay (2003). *'Ali Şîr Nevâyî Garâ'ibü 'ş-Şigar*, Ankara: TDK Yay.
- KUUN, Comes Geza (1880). *Codex Cumanicus*, Budapestini.
- Lİ, Yong-Song (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1947). *Anadolu Türkçesi (XIII. Asır) Dehhanî ve Manzumeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti Yay.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1956). *Ahmed Fakih Çarhname*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

- MANSUROĞLU, Mecdut (1958). *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- MUTLU, Hüseyin Kahraman (2008). *Balıkesir İli Ağızları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- MÜLLER, F. W. K., GABAIN A. Von (1946). *Uygurca Üç Hikaye* (Tercüme: S. Himran), İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- ÖNER, Mustafa (1999). "Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi", *Türk Dili*, S. 565, Ankara, s. 10-18.
- ÖZKAN, İbrahim (2001). *Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- ÖZKAN NALBANT, Bilge (2011). *Şerhü'r-Risale Fi'l-Tasavvuf*, İstanbul: Bilgeoğuz Yay.
- ÖZMEN, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'i Divanı (Dizin)*, Ankara: TDK Yay.
- ÖZYETGİN, Melek (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiglerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.
- PEKACAR, Çetin; ERDEM UÇAR, Filiz Meltem (2012). "Nevşehir ve Diğer Anadolu Ağızlarında Fiillerin Teklik 3. Şahıs Çekimlerinde /n/ Sesi", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011*, Nevşehir Üniversitesi Yay., Ankara, C. 2, s. 225-235.
- SEYHAN, Tanju Oral (2004). *Mübeyyen Der Fıkh*, İstanbul: Çağrı Yay.
- TATÇI Mustafa, *Divân-ı Yünus Emre, (e-kitap)*, Kültür Bakanlığı Yay., <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0 ET: 15.10.2014>
- TEKİN, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara: Simurg Yay.
- TEKİN, Talat (2003). "Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine", *Makaleler I Altayistik* (Haz. Emine Yılmaz, Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yay. s. 131- 138.
- TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 1, İstanbul-Wien: Simurg Yay.
- TIETZE, Andreas (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 2, Verlag Der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- TOPARLI, Recep (1998). *Hârezmlî Hâfîz'in Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI Recep, ÇÖGENLİ Sadi, YANIK Nevzat (1999). *El-Kavaninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati'l-Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI, Recep (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiye Fi'l-Lügati'l-Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- TOPARLI Recep, VURAL Hanifi, KARAATLI Recep (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- ÜSTÜNER, Ahat (2003). *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yay.
- YILDIRIM, Ünal (2007). *Ayrancı (Karaman) Yöresi Ağızları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- YILDIZ, Osman (1992). *Cemâli-i Karamanî, Miftâhu'l-Ferec (Dil Özellikleri- Metin- Söz Dizini)*, C.3 İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- YILMAZ Emine, DEMİR Nurettin, KÜÇÜK Murat (2013). *Kıyas-ı Enbiya*, Ankara: TDK Yay.
- ZEYBEK, Harun (2007). *Sinanpaşa Ağızı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.